

УДК 314.06

Березина С.Б.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СФЕРИ ТА РІВНІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

У статті висвітлено сучасні ризики та проблеми, визначено першочергові завдання реформування соціальної політики в Україні. Сфери соціальної політики визначені як галузі, що обслуговують соціальні потреби населення. До переліку методів соціальної політики додано індикативні методи, кількість рівнів політики доповнена світовим (міжнародним) рівнем. Запропонований перелік охоплює сфери торгівлі, транспорту і зв'язку, правопорядку, порівняння з країнами світу, яким не приділялось достатньої уваги. Застосований перелік наближений до чинної структури органів влади, відповідає прийнятним у світі статистичним категоріям і статистичній звітності, а методи реалізації сучасної соціальної політики держави відповідають переліку методів регулювання соціально-економічних процесів в державі та поділяються на чотири групи, кожна з яких має свій набір інструментів.

Ключові слова: соціальна політика, сфери соціальної політики, рівні соціальної політики, інструменти соціальної політики, форми реалізації соціальної політики.

ОСНОВНЫЕ КАТЕГОРИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В КОНТЕКСТЕ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА СОЦИАЛЬНЫХ РИСКОВ

Березина С.Б.

В статье освещены современные риски и проблемы, определены первоочередные задачи реформирования социальной политики в Украине. Сферы социальной политики определены как отрасли, обслуживающие социальные нужды населения. В перечень методов социальной политики добавлены индикативные методы, количество уровней политики дополнено мировым (международным) уровнем. Предложенный перечень охватывает сферы торговли, транспорта и связи, правопорядка, сравнение со странами мира, которым не уделялось достаточного внимания. Примененный перечень приближен к действующей структуре органов власти и соответствует принятым в мире статистическим категориям и статистической отчетности, а методы реализации современной социальной политики государства соответствуют перечню методов регулирования социально-экономических процессов в государстве и подразделяются на четыре группы, каждая из которых имеет свой набор инструментов.

Ключевые слова: социальная политика, сферы социальной политики, уровни социальной политики, инструменты социальной политики, формы реализации социальной политики.

MAIN CATEGORIES OF SOCIAL POLICY IN THE CONTEXT OF RISK-MANAGEMENT OF SOCIAL RISKS

Berezina S.

The article highlights current risks and problems, identifies the priority tasks of reforming social policy in Ukraine. Areas of social policy are defined as industries serving the social needs of the population. Indicative methods are added to the list of social policy methods, and the number of policy levels is supplemented by a world (international) level. The proposed list covers the following areas: trade services, transport and communications, law enforcement services, comparisons with countries of the world, which were not mentioned at all in the definition of social policy spheres or which were not given sufficient attention. The applied list is close to the current structure of the authorities and is consistent with world-class statistical categories and statistical reporting. Methods of realization of modern social policy of the state correspond to the list of methods of regulation of socio-economic processes in the state and are divided into four groups, each of which has its own set of tools.

Keywords: social policy, spheres of social policy; the level of social policy; social policy tools; forms of implementation of social policy.

Постановка проблеми. Основні ознаки соціально орієнтованої держави полягають в ефективному розвитку суспільства, становленні його соціальної стійкості і благополуччя. Вміле регулювання процесів реформування соціальної сфери може наблизити успіх реформ, що проводяться в країні, і знизити ризикованість заходів реформування соціальної сфери. Існує необхідність дослідження фундаментальних складових соціальної

політики, таких як сфери соціальної політики, рівні та методи соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням необхідності та шляхам вдосконалення соціальної політики присвячені публікації вітчизняних вчених, зокрема роботи В.І. Надраги [9], А.М. Колота [3], Е.М. Лібанової [1], О.В. Макарової [2], О.Г. Пенькової [4]. У дослідженнях Е.М. Лібанової та авторського

колективу під її керівництвом [2] обґрунтовано підходи до модернізації інструментарію розроблення та реалізації соціальної політики.

Необхідність соціального ризик-менеджменту під час реформування соціальної політики висвітлена в дослідженнях науковців у демографічній сфері [8]; в галузі зайнятості [9]; у сфері охорони здоров'я [10].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та узагальнення таких складових компонентів основних категорій соціальної політики в контексті соціального ризик-менеджменту, як сфери, методи та рівні соціальної політики.

У роботі застосовані такі методи дослідження, як історичний, системний, порівняльний, узагальнення та інтерпретації методичних та практичних даних.

Феномен «соціальна політика» та правова фіксація його інституційних ознак досліджені за допомогою інституційного методу дослідження. Порівняльний підхід мав значення для виявлення розбіжностей між різними моделями соціальної політики. Велике значення для проведення цього дослідження мав метод моделювання. Моделювання як метод дослідження процесу управління соціальними ризиками в державі дає можливість для поглиблення та перевірки знань для свідомого управління суспільними процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна сфера – це сукупність галузей, які обслуговують базові соціальні потреби населення. Звідси виникає необхідність визначення тих видів діяльності, де реалізуються або повинні реалізовуватися завдання та функції соціальної політики.

Існує багато робіт, де побіжно наводиться перелік сфер реалізації соціальної політики. Цікавою є думка Л.І. Безтелесної та Г.М. Юрчик про те, що соціальна сфера як об'єкт соціальної політики поділяється на три складові, такі як соціальні відносини (сімейно-шлюбні, соціально-трудова, житлово-комунальні, навчально-виховні тощо); соціальні процеси (природний рух населення, міграція, освіченість населення, диференціація доходів (бідність), житлозабезпеченість тощо); соціальні потреби (здоров'я, освіта, добробут, житло, дітнародження, робота тощо) [5, с. 145]. Проте таке визначення сфер соціальної діяльності (як і в інших роботах) не відповідає вимогам соціального ризик-менеджменту щодо побудови системи управління ризиками. Тобто тут чітко не простежується ознака, за якою здійснене визначення сфер діяльності, не охоплюються всі види соціальної діяльності, немає відповідності загальноприйнятим теоретичним і практичним постулатам поділу економіки за видами економічної діяльності, не враховується прийнята статистична звітність за сферами діяльності.

Логіка взаємодії та взаємозв'язку основних категорій соціальної політики свідчить про те, що в основу визначення сфер реалізації соціальної політики повинні бути покладені цілі, завдання та функції, що реалізуються (вирішуються) у відповідних сферах економіки, тобто у тій частині економічної діяльності, яка обслуговує соціальні потреби суспільства. Відповідно, пропонується такий перелік сфер реалізації соціальної політики:

- 1) сфера відтворення населення;
- 2) сфера праці;
- 3) сфера формування доходів і витрат населення;
- 4) сфера послуг торгівлі, транспорту і зв'язку;

- 5) сфера житлових умов і комунальних послуг;
- 6) сфера освіти населення;
- 7) сфера охорони здоров'я;
- 8) сфера правопорядку;
- 9) сфера екології;
- 10) сфера всесвіту (порівняння з країнами світу).

Запропонований перелік сфер є досить повним, він охоплює такі сфери, як послуги торгівлі, транспорту та зв'язку, послуги правопорядку, порівняння з країнами світу, які раніше зовсім не згадувались під час визначення сфер соціальної політики або яким не приділялось достатньої уваги. Окрім того, цей перелік досить наближений до чинної структури органів влади та відповідає прийнятим у світі статистичним категоріям і статистичній звітності.

Рівні соціальної політики.

Соціальна політика розробляється і реалізується на різних рівнях національної економіки. Дослідники та практики у своїх роботах, як правило, виділяють три рівні формування та реалізації соціальної політики (державний, регіональний і місцевий).

Але слід відзначити, що, окрім перелічених внутрішньодержавних рівнів соціальної політики, останніми роками все більшого значення набуває *зовнішній (світовий) рівень*, де формується міждержавна соціальна політика, яка націлена на вирішення глобальних соціальних проблем, подолання соціально-економічної відсталості окремих країн і регіонів земної кулі, подолання бідності тощо.

Крім того, рішення в галузі соціальної політики приймаються на галузевому рівні, а також на рівні індивідів (наприклад, особа приймає рішення грати в казино). Тобто трирівнева система соціальної політики перетворилась на багаторівневу систему:

- світовий (міждержавний) рівень;
- державний рівень;
- галузевий рівень;
- регіональний рівень;
- місцевий рівень;
- індивідуальний рівень.

Всі рівні соціальної політики перебувають у безперервній взаємодії, взаємообумовлені та складають єдину систему.

На макрорівні здійснюється загальнодержавна та регіональна соціальна політика, яка є невід'ємно важливою складовою політики соціально-економічного розвитку держави. Державна соціальна політика передбачає вибір суспільних пріоритетів, напрямів діяльності уряду та інших суб'єктів формування політики, цілеспрямоване стимулювання певних сфер, здійснення соціальних та екологічних програм тощо.

На мікрорівні соціальна політика спрямовується на створення сприятливих і достатніх умов життєдіяльності населення, підвищення його добробуту, зниження бідності, забезпечення робітників доходами, необхідними як для задоволення первинних потреб, так і для відтворення та підтримки працездатності трудівників, виховання і навчання дітей, створення нормальних умов в сім'ї тощо. На органи місцевого самоврядування зараз також покладено значну частку питань з розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства, побутового обслуговування населення тощо. Тут забезпечується підтримка життєдіяльності слабких членів суспіль-

ства, зокрема інвалідів, людей похилого віку, одиноких, переміщених осіб. Суттєву допомогу в реалізації соціальних програм надають волонтери.

Головна частка матеріального забезпечення соціальної політики покладена на державний бюджет, але у зв'язку з децентралізацією влади значна кількість коштів передана територіальним органам.

Методи й інструменти соціальної політики.

Для здійснення своїх регулюючих функцій держава має в розпорядженні такі потужні важелі дії, як законодавство країни, національний бюджет, система податків і мит. Методи реалізації сучасної соціальної політики держави відповідають переліку методів регулювання соціально-економічних процесів в державі та зазвичай поділяються на чотири групи, кожна з яких має свій набір інструментів [6, с. 9]:

1) економічні (основними інструментами цих методів є ціни, тарифи, податки, економічні пільги, пенсії, допомоги, стипендії, заробітна плата, соціальні виплати усіх видів тощо);

2) адміністративно-розпорядчі (це заходи дозвольного та заборонного характеру, зокрема видача ліцензій на певну діяльність у сфері соціального обслуговування, заборона на продаж алкогольних напоїв поблизу навчальних закладів);

3) правові (законодавчі) (вони регулюють різні сторони діяльності підрозділів споживчого комплексу національної економіки на основі чинних законодавчих і правових актів);

4) ідеологічні (це методи, спрямовані на формування морально-етичних понять і норм суспільства з використанням таких категорій, як «добро» і «зло», «моральне» й «аморальне», «хороше» й «погане»).

На наш погляд, до цих інструментів слід було б додати ще одну групу, а саме індикативні методи. Це непрямі методи, які мають опосередкований вплив і рекомендаційний характер. До них відносяться насамперед індикативні плани та програми, які повинні складатися на основі координації та узгодження інтересів держави, економічних суб'єктів та населення. За умов підвищення ролі приватного капіталу та децентралізації управління саме ці методи набувають великого значення. Вони реалізуються механізмами приватно-державного партнерства, соціальної відповідальності тощо.

Форми реалізації соціальної політики.

Держава використовує різні форми реалізації соціальної політики, серед яких слід виділити:

- надання соціальних послуг;
- встановлення соціальних гарантій і соціальних стандартів;
- страхування можливих ризиків;
- розроблення соціальних програм;
- фінансову підтримку.

Ризики та проблеми соціальної політики в Україні.

Нині особливе значення з урахуванням наявного стану економіки України мають питання, пов'язані з ризиками та проблемами соціальної політики.

Насамперед тут слід відзначити, що суттєвим недоліком сучасної соціальної політики є відсутність чіткої стратегії її реформування, що була би пов'язана з реальними економічними можливостями країни. Звідси й виникли сучасні ризики та проблеми у соціальній сфері. Найбільш важливими та болючими проблемами соціальної політики в Україні є:

- несприятлива ситуація на ринку праці;
- погіршення статевовікової структури населення;
- нестача коштів на соціальні потреби;
- занадто низька заробітна плата й доходи населення;
- загрозлива бідність населення;
- кризовий стан в економіці;
- наслідки військових дій на сході України;
- загрозлива міграція молоді і висококваліфікованих спеціалістів;
- ризикована банківська система;
- погіршення правопорядку тощо.

Кожна з цих проблем є загрозливою для економіки загалом і для соціальної сфери зокрема. Так, динаміка кількості населення і співвідношення зайнятих, безробітних і пенсіонерів (табл. 1) свідчить про вкрай негативні тенденції на ринку праці. Якщо рівень зайнятості до 2013 року поступово зростав, то в наступні роки він став швидко скорочуватися. При цьому слід звернути увагу на ту обставину, що 40–45% населення віком 15–70 років не зайняті в економіці, що, з одного боку, є резервом для економіки, а з іншого боку, великим навантаженням для працюючих.

Занадто великим є також рівень безробіття, значну загрозу представляє співвідношення кількості пенсіонерів і зайнятого населення. Зараз на одного працюючого припадає 0,76 пенсіонера, а динаміка цього показника й надалі буде несприятливою.

Вирішення багатьох проблем реалізації соціальної політики пов'язане перш за все з можливостями держави достатньою мірою фінансувати соціальну сферу й оптимально розподіляти кошти між напрямками соціальних потреб, приділяючи більшу увагу загрозливим ланкам.

Найбільш суттєвими соціальними видатками Зведеного бюджету України (табл. 2) є видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, які у 2016 році склали 30,92% від загальної суми видатків. Їх динаміка мала спадний характер до 2013 року, в якому їх частка зросла на 3%, а потім продовжила ту ж тенденцію до 2016 року, коли вона зросла майже на 5%. Така динаміка свідчить не лише про увагу до соціального захисту та соціального забезпечення громадян, але й про економічний стан країни, коли в умовах економічної кризи та зростання кількості бідного населення доводилось перерозподіляти кошти на ризикові напрями.

Частка видатків на освіту майже рівномірно знижувалася з 21,13% у 2010 році до 15,49% у 2016 році, що свідчить про зменшення можливостей держави фінансувати цей важливий напрям розвитку суспільства. Майже така ж ситуація склалася з фінансуванням охорони здоров'я та іншими напрямками соціальних видатків.

Тут слід наголосити на тому, що зазвичай усі соціальні ризики та проблеми пов'язують з результатами роботи економіки, недоліками економічної політики. Але значна частка вирішення цих проблем залежить і від соціальної політики, бо ефективна соціальна політика не тільки сприяє зростанню добробуту населення, але й є найважливішим фактором економічного зростання. Так, високий рівень соціального добробуту, створення сприятливих умов у соціальній сфері стають стимулами для мотивації населення до продуктивної праці, подальшого вдосконалення економічної політики, зрештою, зростання економіки. Таким чином, можна стверджувати, що лише ефективна соціальна

Таблиця 1. Динаміка кількості населення України, зайнятих, безробітних та пенсіонерів за 2000–2017 роки

Роки	Кількість населення, тис. осіб	Рівень економічної активності, % до всього населення у віком 15–70 років	Зайняті віком 15–70 років, тис. осіб	Рівень зайнятості, % до всього населення віком 15–70 років	Безробітні (за методологією МОП) віком 15–70 років, тис. осіб	Рівень безробіття (за методологією МОП) віком 15–70 років, тис. осіб	Кількість пенсіонерів, тис. осіб	Кількість пенсіонерів на одного зайнятого, тис. осіб
2000	49 115	63,2	20 175	55,8	2 655,8	11,6	14 529,8	0,72
2001	48 663,6	62,3	19 971,5	55,4	2 455	10,9	14 446,6	0,72
2002	48 240,9	61,9	20 091,2	56,0	2 140,7	9,6	14 423,1	0,72
2003	47 823,1	61,8	20 163,3	56,2	2 008	9,1	14 375,9	0,71
2004	47 442,1	62,0	20 295,7	56,7	1 906,7	8,6	14 347,6	0,71
2005	47 100,5	62,2	20 680	57,7	1 600,8	7,2	14 065,1	0,68
2006	46 749,2	62,2	20 730,4	57,9	1 515	6,8	14 050	0,68
2007	46 465,7	62,6	20 904,7	58,7	1 417,6	6,4	13 936,8	0,67
2008	46 192,3	63,3	20 972,3	59,3	1 425,1	6,4	13 819	0,66
2009	45 963,4	63,3	20 191,5	57,7	1 958,8	6,8	13 749,8	0,68
2010	45 782,6	63,7	20 266	58,5	1 785,6	8,1	13 721,1	0,68
2011	45 598,2	64,3	20 324,2	59,2	1 732,7	7,9	13 738	0,68
2012	45 453,3	64,6	19 261,4	59,7	1 589,8	7,5	13 820,5	0,72
2013	45 372,7	65,0	19 314,2	60,3	1 510,4	7,2	13 639,7	0,71
2014	45 245,9	62,4	18 073,3	56,6	1 847,6	9,3	13 533,3	0,75
2015	42 759,7	62,4	16 443,2	56,7	1 654,7	9,1	12 147,2	0,74
2016	42 590,9	62,2	16 276,9	56,3	1 678,2	9,3	12 296,5	0,76
2017	42 414,9	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	11 956,2	н/д

Примітка: дані за 2014 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2015 рік – також без частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України [7]

Таблиця 2. Видатки Зведеного бюджету України на соціальні потреби, % від загального обсягу видатків

Показник	2005 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Видатки	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Охорона навколишнього природного середовища	0,88	0,76	0,93	1,08	1,11	0,67	0,81	0,75
Житлово-комунальне господарство	2,76	1,44	2,08	4,07	1,52	3,40	2,31	2,10
Охорона здоров'я	10,92	11,84	11,75	11,87	12,17	10,92	10,44	9,02
Духовний та фізичний розвиток	2,43	3,05	2,58	2,77	2,70	2,65	2,39	2,02
Освіта	18,91	21,13	20,69	20,62	20,86	19,14	16,80	15,49
Соціальний захист та соціальне забезпечення	28,19	27,67	25,29	25,45	28,68	26,38	25,94	30,92

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України і Державної казначейської служби України [7; 8]

політика посприяє подоланню накопичених проблем в економіці країни.

Перспективні завдання соціальної політики.

Значна кількість проблем, що мають місце в соціальному житті України, не може бути вирішена одночасно через обмеженість наявних ресурсів. Тому поряд з намаганням подолати всі негаразди слід надати пріоритетність найбільш болючим напрямкам вдосконалення соціальної політики, а саме:

- боротьбі з корупцією;
- боротьбі з бідністю;
- запобіганню неприпустимій надмірній диференціації доходів населення;
- оптимізації витрат на соціальні цілі у складі валового внутрішнього продукту країни;

– спрямуванню соціальної політики на економічне зростання економіки.

Сутність, цілі та завдання соціальної політики держави багато в чому залежать від повноти та чіткості формулювань складових компонентів її основних категорій. Водночас покращення ситуації залежить від фінансових можливостей країни, демографічної ситуації, темпів і характеру оновлення суспільства, розстановки політичних сил. При цьому для вирішення всіх питань соціальної політики вкрай потрібен соціальний консенсус суспільства навколо завдань сталого та стійкого розвитку економіки країни.

Висновки з проведеного дослідження. В контексті ризик-менеджменту соціальну політику слід розглядати не лише за видами соціальних ризиків, але й за сферами

та рівнями їх виникнення. Аналіз за сферами діяльності дає змогу сконцентрувати увагу й ресурси на відповідних галузях економіки, а за рівнями суб'єктів – на розробленні заходів економічної політики та прийнятті відповідних рішень за умови відповідальності за їх якість.

Систематизація та уточнення складових компонентів основних категорій соціальної політики з огляду на сучасний стан досліджень у цьому напрямі необхідні

як з теоретичного боку вирішення цієї проблеми, так і з позиції практичної побудови системи управління ризиками. Доповнення й уточнення сутності компонентів таких категорій соціальної політики, як мета й завдання, функції та принципи побудови, сфери й рівні політики, методи та форми реалізації, сприятимуть цілеспрямованому розробленню заходів управління соціальними ризиками.

1. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект: колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 356 с.
2. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.
3. Колот А.М., Герасименко О.О. Соціальна держава: генезис та перспективи розвитку. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2017. № 1. С. 8–36.
4. Пенькова О.Г. Стратегія розвитку економіки: методологічні засади: монографія. Умань: видавець «Сочинський», 2012. 393 с.
5. Безтелесна Л.І., Юрчик Г.М. Сутність та складові соціальної політики: теоретичний аспект. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 2 (49). С. 141–147.
6. Мосіюк І.П., Салатюк Н.С. Державне регулювання економіки: курс лекцій для студентів економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Київ: НУХТ, 2010. 98 с.
7. Основні показники ринку праці / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Звіти Державної казначейської служби України за 2012–2016 роки. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.
9. Надрага В.І. Соціальні ризики в трудовій сфері. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень, 2015. 471 с.
10. Пашков В.І. Ризики запровадження реформ у сфері охорони здоров'я. 2017. URL: www.apteka.ua/article/61844.

E-mail: svieta_berezina@ukr.net

УДК 338.242

Бондар Ю.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, економіки, права та туризму,
Льотна академія Національного авіаційного університету

Легінькова Н.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, економіки, права та туризму,
Льотна академія Національного авіаційного університету

ОСНОВНІ АСПЕКТИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті зазначено основні аспекти корпоративного управління підприємством, розглянуто міжнародні стандарти й норми корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), які націлені на істотне поліпшення національних систем корпоративного управління. Досліджено «Кодекс корпоративної поведінки», що є документом, який описує організацію діяльності рад директорів і системи корпоративного управління загалом. Розглянуто правила та процедури прийняття управлінських рішень, що стосуються діяльності підприємства та здійснення контрольних процедур, розподілу прав та обов'язків між підрозділами відповідно до підприємства, а також принципи корпоративного управління, адже саме від участі підприємств корпоративного сектору в політичному та соціальному житті країни залежить рівень її економічного розвитку. Визначено напрями розвитку системи корпоративного управління для економіки загалом, а також розглянуто необхідність партнерських відносин між акціонерами зокрема.

Ключові слова: принципи корпоративного управління, корпорація, корпоративне управління, акціонери, підприємство, кодекс корпоративного управління, система корпоративного управління.